

Keeletoimetaja tähelepanekuid^[1]

Taima Kiisverk ja Mari Koik

Justiitsministeeriumi keeleteoimetajad

Justiitsministeeriumi keeleteoimetajate igapäevatöö koosneb kahest osast.

Esiteks toimetame keeleliselt oma ministeeriumis koostatud eelnõusid – peamiselt seaduseelnõusid, aga ka määruste omi. Teiseks on meie ülesanne vaadata üle teistes ministeeriumides valminud seaduseelnõud, kui need kooskõlastusringil meie ministeeriumi jõuavad, ja anda nende keele kohta oma arvamus. Seda võib nimetada ka keeleekspertiisi tegemiseks.

Kui esimene tööloik on paljudele siinviibijatele tuttav – koos on ju hulk inimesi, kes iga päev teevad sama tööd –, siis teine pool meie tööst on natuke isemoodi. Me peame hindama, kas kooskõlastusringile jõudnud eelnõu vastab eesti kirjakeele normile, ja kui ei vasta, juhtima sellele tähelepanu. Meie ülesanne ei ole teksti toimetada, sest põhimõtteliselt peaks meie kätte jõudma juba toimetatud tekst. Kõige parem oleks, kui saaksime piirduda mõne üksikmärkusega. Seda juhtub kahjuks harva.

Milline peaks toimetatud eelnõu olema? Toimetatud eelnõu on hõlbus lugeda: see on üles ehitatud loogiliselt, laused on paraja pikkusega ja tavapärase ülesehitusega, nii et selgub tegija ja mida tehakse, lugejat ei häiri stampsõnad *läbi viima, osas, antud, vastav* jt.

Nagu kõik keeleteoimetajad lähtume meiegi normitehnika eeskirjas sisalduvast nõudest, et seaduseelnõu tekst peab vastama eesti kirjakeele normile ning olema üheselt arusaadav. Selles eeskirjas on ka nõue, et seaduse eelnõu seletuskirja sissejuhatuses peab olema nimetatud eelnõu keeleteoimetaja nimi, ametikoht ja kontaktandmed. Kuigi selles ei ole otsesõnu öeldud, et eelnõu tuleb keeleliselt toimetada, on olemas üks ja üsna loogiline viis, kuidas neid kaht nõuet täita. Selleks tuleb anda eelnõu keeleteoimetajale toimetada.

Keeletoimetamise korraldus ministeeriumides

Osas ministeeriumides ongi tööle võetud keeleteoimetaja, kes hoolitseb koostatavate eelnõude keelelise selguse eest. Meie kogemus näitab, et selline töökorraldus annab kõige parema tulemuse – heas eesti keeles on eelnõud, mis tulevad ministeeriumidest, kus on palgal keeleteoimetaja.

Kõigis ministeeriumides eelnõude toimetamiseks keeleteoimetajat eraldi ei ole. Kes loodab eelnõude vastavuse eesti kirjakeele normile tagada oma eelnõukirjutajate eesti keele oskuse varal, kes kasutab majavälisest keeleteoimetajat ja kes laseb loodava õigusakti keeleliselt üle vaadata mõnel oma ministeeriumi muu eriala spetsialistil, mitte filoloogil.

Paraku on nende spetsialistide väljendusoskus väga erinev – mõnikord nad õigustavad neile pandud lootust, mõnikord ei. Oleme näinud eelnõusid, mis tänu koostaja keeleteadlikkusele, kogemusele ja korrektsusele on kirja pandud ladusas ja heas eesti keeles, ilma et oleks kasutatud keeleinimese abi, kuid ka selliseid, milles eksitakse elementaarsete õigekirjareeglite vastu. Rääkimata teistest tüüpvigadest, nagu sagedane eksimus täiendlause asukoha valikul,

väärseosed, rektsioonivead, taunitavad keelendid, nominaalstiil jne. Näiteks *Kinnisasja, mille oluliseks osaks on ehitis, üleandmisel märgitakse akti* .. saaks sõnastada: *Kui kinnisasja oluliseks osaks on ehitis, märgitakse kinnisasja üleandmisel akti* .. Või kirjutatakse seletuskirjas ühendtegasõna öeldise positsioonis kokku: *eelnõu ja seletuskirja on ettevalmistanud*.

Juristi ja filoloogi koostöö

Kooskõlastusringile jõudnud eelnõude lugemine annab üsna hea pildi sellest, milline on Eesti seaduseelnõude keel üldiselt, millised on korduvad vead, eelnõukoostajate nõrgad kohad jne. Ühtlasi tekib tasapisi ettekujutus, mismoodi võiks töö seaduseelnõu keelega käia. Senise kogemuse najal võime öelda järgmist. Selleks et saavutada eelnõu vastavus kirjakeele normile, ei saa praegu tugineda üksnes eelnõu koostajate heale emakeeleoskusele. Üks asi, millele aga kindlasti saab loota, on juristi (eelnõu koostaja) ja filoloogi (keeletoiemataja) hea ja sujuv koostöö.

Koostöö ei tähenda meie meelest seda, et keeletoiematajat hakatakse otsima alles siis, kui eelnõu on juba kokku pandud ja seda soovitakse üsna kiiresti saata kooskõlastusringile.

Keeletoiematajaga võiks hakata nõu pidama nii varases järgus kui võimalik, seda ka ministeeriumides, kus selline inimene on olemas. Teatavasti koostatakse harilikult enne, kui mingit valdkonda uue õigusaktiga reguleerima asutakse, selle valdkonna analüüs, seejärel koostatakse eelnõu kontseptsioon jne. Seega on selle valdkonna ilminguid tarvis nimetada märksa varem, kui hakatakse eelnõu sõnastama. Väga hea oleks, kui põhimõisted ja uued terminid arutataks läbi juba analüüsi või kontseptsiooni koostamise ajal ja sellises arutelus osaleks ka keeletoiemataja. Muidu juhtub nii, et selleks ajaks, kui eelnõu kirja panema hakatakse, on kõik asjaosalised termini või keelendiga nii ära harjunud, et ei pruugigi märgata selle võimalikku keelelist vildakust. Ja kui eelnõu lõpuks keeletoiemataja kätte jõuab – see juhtub pahatihti alles töö lõppjärgus –, on temal kaunis raske põhitermineid muuta.

Mida silmas pidada eelnõu termineid valides

Näitena selle kohta, kui oluline on terminivalik varakult läbi mõelda, sobib kooskõlastusringil meie kätte jõudnud sotsiaalhoolekande seaduse muutmise eelnõu. Selle põhimõisteid olid valitud väljendama terminid *erihoolekandeteenusele õigustatud isik, erihoolekandeteenusele suunatud isik, erihoolekandeteenusele paigutatud isik*. Lisaks võis isik selle eelnõu järgi *teenusel viibida, teenusele minna, teenuselt lahkuda* jms. Jutt on eri raskusastmega psüühikahäirega inimestest, kes vastavalt oma puude raskusele vajavad erisugust hooldust, alustades iseseisva eluga toime tuleva inimese abistamisest igapäevatoimetuste tegemisel ja lõpetades inimese hoidmisega hooldekodus.

Võiks arutleda, kuidas võisid tekkida niisugused eesti keele struktuuri eiravad väljendid. Ilmselt algab häda sellest, et kõiki neid hooldusvõimalusi oli tahetud nimetada *teenusteks*, seda, kes hooldab, *teenuse osutajaks*, ja hooldatavat isikut nimetatakse siis kas *teenusele suunatud isikuks, teenusele paigutatud isikuks, teenusel viibivaks isikuks* vms. Vähe sellest, et sõna *teenus* tuletisena ei paku enam eriti võimalusi uute tuletiste loomiseks, sobib temaga koos kasutada ainult üksikuid verbe, nagu *pakkuma, osutama, saama, kasutama*. Ja ongi kõik. Sõna *asutus* ei soovitud eelnõus enam kasutada, kuid et isiku *paigutamise*st oli vaja ikkagi rääkida, tekkis väljend *teenusele paigutatud isik*.

Kui keeleteimetajaga oleks nõu peetud juba siis, kui sõnal *teenus* põhineva terminipesa kasutuselevõtmist kavandati, oleks tulemus võinud olla teistsugune, hüpoteetiliselt oleks võidud otsustada sõna *hooldama* kasuks. Oleks võinud kujuneda (ikka hüpoteetiliselt) selline terminipesa: *hooldatav, hooldaja, hooldekodu* ja järgmised *hooldusliigid: igapäevaeltu toetamise teenus* → *igapäevaeltu toetamine; töötamise toetamise teenus* → *töötamise toetamine; toetatud elamise teenus* → *iseseisva elu toetamine; kogukonnas elamise teenus* → *tugiküla; ööpäevaringne erihooldusteenus* → *hooldekodu*.

Et kooskõlastusjärgus ei olnud enam võimalik sõnast *teenus* loobuda, kuid eesti keele loogikat ja õigekirjareegleid tuli järgida, sündisid justiitsministeeriumi keeleteimetaja ja väga koostöövalmis eelnõuautori kokkuleppel sellised sõnaühendid: *teenust saama õigustatud isik, teenust saama suunatud isik, erihoolekandeesatusse paigutatud isik* jne. Kahjuks küll natuke pikad ja kohmakad, aga vähemalt eesti keeles mõeldavad.

Lisaks on kaks praeguses eelnõus olevat teenusenimetust keeleteaduse seisukohast küsitavad: *toetatud elamise teenus* ja *kogukonnas elamise teenus*. Kui täpne olla, siis peaks neid sõnaühendeid mõistma nii, et *teenus* seisneb elamises. Sisuliselt tähendab *teenus* siiski seda, et elamist toetatakse. Kas siis ei peakski nii ütleva?

Eelnõu koostades tasub kindlasti ära kuulata ka oma valdkonna terminoloogia asjatundjate arvamus. Soovitame hoiduda oma- ja võõrsõnale eri tähendussisu andmisest, nagu on juhtunud *väljaveo* ja *ekspordiga* kultuuriväärtuste väljaveo, ekspordi ja sisseveo seaduses. Selle seaduse järgi tähendab *väljavedu* kultuuriväärtuse väljaviimist Eestist ainult teise Euroopa Liidu liikmesriiki, *eksport* aga märgib vedu väljapoole ühenduse piire. Kahjuks on sellega lõhutud senise täissünonüümipaari *eksport – väljavedu* tähendus. Üldkeeles ja erialakirjanduses (vt nt U. Mereste. Majandusleksikon. I, II. Eesti Entsüklopeediakirjastus) oma- ja võõrsõnal sellist vahet ei tehta. Selgem oleks olnud rääkida *väljaveost EL liikmesriiki* ja *väljaveost väljapoole ühenduse tolliterritoriumi*, mõlemal juhul oleks *väljavedu* asendatav *ekspordiga*.^[2]

Mis veel on silma jäänud

Eelnevas oli juttu sellest, missugust sõna valida põhimõistet väljendama.

Paistab, et eelnõu koostajal kipub tihtipeale ununema, et eesti keel pakub rohkesti tuletusvõimalusi. Näiteks võib nimetada kõigile koolielust tuttavaid sõnu *õpp* ja *õppima, õpe* ja *õpetama, õpilane* ja *õpetaja*, koolis toimuvat tegevust väljendavad *õpetamine* ja *õppimine*. Kui neid võimalusi silmas pidada, siis on raske mõista, miks on näiteks põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse eelnõus olnud vaja appi võtta *läbi viima*, mis tundub olevat eesti keele sagedamini kasutatavaid verbe.

Korduvad *õpet läbi viima, õpet läbiviivad õpetajad, .. ei ole alustanud õppe läbiviimist, on tegevuse peatanud või lõpetanud* muudavad teksti vaid ähmasemaks. Selle asemel saab mõtet selgelt väljendada, öeldes *õpetama, .. ei ole alustanud õppe- või koolitustegevust, on selle peatanud või lõpetanud*.

Ka *kutsetegevust* ei tarvitse *läbi viia, tegevust* saab *alustada, jätkata* ja *lõpetada*.

Nimisõna *audit* kõrval on olemas täiesti reeglipärane tegusõna *auditeerima*, mida seadusest võib tikutulega otsida, heal juhul leiab sealt *auditi tegemise*, enamasti *auditi läbiviimise*.

Mõnigi kord kannatab eelnõu sõnastus liigse korduse tõttu, nii et taotletud täpsuse asemel võib lugeja hoopis järje kaotada. Üks näide eespool jutuks olnud sotsiaalhoolekande seaduse muutmise eelnõust: *Kui erihoolekandeteenusele suunatud isik soovib enne erihoolekandeteenuse osutaja juurde pöördumist või erihoolekandeteenuse osutamise kestel vahetada teenuse osutajat, esitab ta Sotsiaalkindlustusametile kirjaliku avalduse, milles märgib erihoolekandeteenuse osutaja, kelle juurde ta soovib erihoolekandeteenuse saamiseks pöörduda, ning tähtpäeva, millest alates ta soovib erihoolekandeteenuse osutaja juurde erihoolekandeteenuse saamiseks pöörduda. Selle asemel et korrata ühes lauses erihoolekandeteenust seitse korda, võib edaspidi rääkida teenusest ja teenuse osutajast, samuti kasutada asesõna, kartmata väärtõlgendust.*

Eelnõusid lugedes ei ole me suutnud mõista, mida tähendab selline levinud ajamäärang nagu *viivitamata, kuid mitte hiljem kui ühe kuu jooksul*. Oleme selle asemel soovitanud öelda *hiljemalt ühe kuu pärast / möödumisel* (mingist sündmusest), *ühe kuu jooksul* (mingist sündmusest), sest:

- 1) *hiljemalt* tähendab, et midagi ei saa teha mingi aja jooksul, vaid mingil ajal või mingiks ajaks ja
- 2) kas *viivitamata* võib kesta kuu aega?

Näiteks: *protokoll koos koosoleku materjalidega tuleb esitada viivitamata pärast selle kinnitamist või tuleb esitada ühe kuu jooksul pärast nõukogu koosoleku toimumist*. Kardetavasti on see ajaväljend saanud tuge mõnestki seadusest, nt võlaõigusseadusest võib lugeda: *Kindlustusandja peab maksma hüvitise viivitamata, kuid mitte hiljem kui kahe nädala jooksul ..* (VÕS § 515 lg 1).

Eelnõu kõrval ei tohi unustada ka sellega kaasas käivat **seletuskirja**, mis muutub avalikuks ja peab olema samuti korrektselt sõnastatud.

---

[1] Ette kantud XVI õiguskeelepäeval 15. detsembril 2008.

[2] Nõukogude ajal püüti vahet teha sel moel, et *väljavedu* toimub teistesse liiduvabariikidesse, aga *eksport* välisriikidesse. (Vt T. Erelt. Terminõpetus. Tartu, 2007, lk 106.)